

УДК 81.255.4

ПОТЕНЦІЙНІ ФОРМИ В ІДІОСТИЛІ ПОЕТА-ПЕРЕКЛАДАЧА (ЗІСТАВЛЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ВІРШІВ І ЇХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ)

Євтушенко Н.І., старший викладач кафедри перекладу
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

У статті окреслено дефініцію поняття «потенційність» у широкому і вузькому розумінні; надано визначення поняттям «потенційна форма», «потенційне слово» і з'ясовано їх взаємозв'язок у сучасному мовознавстві; простежено потенційні форми в ідіостилі англomовного поета і україномовного перекладача.

Ключові слова: потенційність, «потенційна форма», «потенційне слово», ідіостиль, поет, перекладач.

В статтю очерчена дефініція поняття «потенциальность» в широком и узком понимании; предоставлено определение понятиям «потенциальная форма», «потенциальное слово» и выяснена их взаимосвязь в современном языкознании; прослежены потенциальные формы в идиостиле англоязычного поэта и украиноязычного переводчика.

Ключевые слова: потенциальность, «потенциальная форма», «потенциальное слово», идиостиль, поэт, переводчик.

Yevtushenko N.I. POTENTIAL FORMS IN IDIOSTYLE OF A POET AND TRANSLATOR (COMPARISON OF ENGLISH POEMS AND THEIR TRANSLATIONS IN UKRAINIAN)

Within the limits of linguistics the language of poetry is understood as «realization of all linguistic possibilities». The translation of poetry as a special discourse practice is characterized by the absence of borrowed linguistic elements (lexemes, morphemes, etc.). In modern translation poetry there is a conscious mechanism of potentiality aimed at using exclusively the means of target language and the formation of new word forms, which enable the development of opportunities embodied in the language system. In poetry translation from English to Ukrainian a number of potential means are used by this or that author, but there often occurs the necessity to use concepts and notions, words and grammar constructions that are not characteristic to the Ukrainian language.

The article defines the concept of “potentiality”, including “potential form” and “potential word”, in the broad and narrow sense clarifying their relationship in modern linguistics. The knowledge of it allows forming a scientific and theoretical basis for further analysis. The linguistics method of analysis may be applied in translation of poetic texts.

Potentiality is defined as a characteristic feature of translated texts in modern poetry. The article is devoted to the analysis of basic potential forms, presented in English-language poetic texts and methods of their implementation in translation. The potential forms have been traced in the idiosyle of the English-speaking poet and the Ukrainian-language translator.

Key words: potential, “potential form”, “potential word”, idiosyle, poet, translator.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки спостерігається постійна увага до теоретичного осмислення і обґрунтування проблем, пов'язаних із перекладом англomовної поезії. Саме тому, як зазначає В. В. Іванов, аналіз уже виконаного перекладу того чи іншого поетичного тексту вимагає участі фахівців-дослідників мови поезії [9, с. 87]. Так, особливий статус і широке поширення англійської мови як найбільш «престижної» [14] пояснює вибір саме англomовної поезії, переклади якої дають змогу простежити велику кількість різноманітних актуальних явищ в українській мові, включаючи *потенційні явища* як характерні (ймовірно, індивідуальні) засоби поета, що зустрічаються у текстах перекладах поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові і теоретичні засади ґрунтуються на працях з лінгвопоетики (Н. Азарова, Л. Зубова, Н. Кожевнікова, Ф. Успенський та ін.); з мови англійської поезії (І. Бейкер, Г. Ліч,

А. Патрідж, М. Шот та ін.); з теорії перекладу (Л. Бархударов, В. Комісаров, Н. Рябцев, Р. Якобсон та ін.); з історії перекладу (С. Верещагін, В. Ярцева та ін.); з активних процесів у галузі словотвору і граматики (Н. Валгін, В. Костомаров, Л. Крисін, Е. Ремчуков та ін.); зі словотвору і граматики англійської та української мов (В. Адамс, Л. Бауер, Н. Клименко, В. Бойко, Л. Давиденко та ін.).

Постановка завдання. Мета статті – простежити потенційні форми, характерні для ідіостилу поета, в англomовних віршах і зіставити їх з українськими перекладами.

Завдання:

– окреслити дефініцію поняття «потенційність» у широкому і вузькому розумінні;

– надати визначення поняттям «потенційна форма», «потенційне слово» і з'ясувати їх взаємозв'язок у сучасному мовознавстві;

– простежити потенційні форми в ідіостилі англomовного поета і україномовного перекладача.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сьогоденній лінгвістиці, за спостереженнями Н. Арутюнової, *потенційність* розглядається як загальна характеристика системи мови, тому якщо у широкому сенсі її розуміють як якусь «мовну можливість», а у вузькому – як термін словотворення, де і уживається та чи інша потенційна форма [3, с. 94], тобто потенційне слово.

Узагалі, поняття *потенційне слово* (далі – ПС) належить Г. Винокуру: «У кожній мові, поряд з уживаними у повсякденній практиці словами, є, крім того, свого роду «потенційні слова», тобто слова, яких фактично немає, але які могли б бути, якби того захотіла історична випадковість [...]. Те, що живе у мові прихованим життям, чого немає у сучасній мові, але дано як натяк у системі мови, проривається назовні у подібних проявах мовного новаторства, що перетворює потенційне в актуальне» [5, с. 15]. Звертаємо увагу на те, що у визначенні Г. Винокура підкреслюється системність подібних утворень, зумовлених їх властивістю відображати закономірності розвитку мови.

Поняття *ПС* розглядається у теорії мови мовлення О. Смирницького [18, с. 17, 18, 21 та ін.; 19, с. 13, 17, 18 та ін.]. Учений, продовжуючи думку Г. Винокура, зазначає, що потенційні слова, що виникають у силу словотворчих потенцій, можуть згодом увійти в узус, ставши одиницею мови. О. Смирницький уважав потенційним таке утворення, «яке є за всіма своїми ознаками, за своїм складом [...] словом (даної мови), а не чимось іншим» [18, с. 5]. Таким чином, О. Смирницький указує на заданість таких утворень самою системою мови, на словоутворювальну зумовленість їх виникнення.

Ще один учений, який звертається до поняття *ПС*, є Е. Ханпіра, який вважає, що таким може бути слово, утворене з мовної моделі високої продуктивності («неактуалізоване ПС»), а також слово, яке вже виникло за такою моделлю, але ще не увійшло до мови («актуалізоване ПС»). Визначення «потенційне» підкреслює заданість такого слова словотворчою системою мови [20, с. 154]. Саме тому, за припущенням В. Дем'янова, потенційні явища у будь-якій мові, до яких належать ПС і т. ін., є складовою системно заданих властивостей і характеристик мови, тому у творчості, як правило, висвітлюються «мовні тенденції, виявлені у нормах і правилах вживання одиниць мови» [8, с. 19], що реалізується одночасно в усіх підсистемах.

У такий спосіб усі підсистеми мови перебувають у постійній динамічній взаємодії із загальнонаціональною мовою, утворюючи при цьому зону її потенційності. Н. Азарова зазначає, що *потенційність* щодо мови поезії можна розуміти «як актуалізацію закладених у загальномовній системі механізмів і відношень, а з іншого боку – як виникнення вербальних форм, що являють собою нову сферу потенційності для загальнонаціональної мови» [1, с. 196].

Необхідно відзначити, що не лише поезія, а й інші дискурсивні практики відображають потенційність мовної системи. Е. Ремчукова говорить про творчі типи мовлення, відносячи до них як розмовну мову (за наявності в індивідуума лінгвопроективного мислення), так і мову ЗМІ, і художні тексти [17].

Зазначене вище дає змогу говорити про особливу зацікавленість, яку вбачаємо у розгляді мови перекладу (українська), а особливо переклад поезії, бо саме у процесі перекладу постійно виникає необхідність вираження не властивих для мови перекладу понять і уявлень, слів і граматичних конструкцій. Однак здатність до такого виразу «є іманентною складовою частиною будь-якої мовної системи», внаслідок того, що «кожна мова має необхідні потенційні засоби» [10, с. 78], які застосовуються при перекладі. Окрім того, сама задача перекладача полягає не у тому, щоб викладати зміст іншомовного тексту коректною українською мовою, а у тому, щоб «йти по шляху розвитку потенційності» в українській мові [2, с. 234]. Таким чином, можна припустити, що переклад, насамперед переклад поезії, є типом мовлення, в якому постійно актуалізується потенційність мови перекладу (українська).

Попри те, що одним із ключових аспектів сучасної теорії перекладу є дослідження співвідношення змісту оригіналу та перекладу, а також мовних засобів, за допомогою яких цей зміст може бути виражений, у більшості праць основна увага зорієнтована на загальних питаннях теорії художнього перекладу, серед яких необхідно назвати такі, які присвячені *перекладам поезії* [4; 7; 12 та ін.]. При цьому велика частина праць, присвячених окремим вужчим проблем художнього перекладу, вибирає об'єктом дослідження *прозовий текст* [11; 13; 15 та ін.].

У межах цієї проблеми значного інтересу набуває питання про відтворення основних характеристик, представлених в англійських текстах поезії, тобто способи їх передачі

(Л. Бархударов, В. Гак, М. Грабовський, В. Карабан та ін.). Однак, у сьогоденному перекладознавстві простежується актуалізація уваги до різноманітних аспектів міжмовних трансформацій. (Ш. Баллі, А. Сеше та ін.).

Традиційно поезію і прозу поділяють на основі формальних показників: рими, «рівності рядків за числом складів і наголосів [...], різних закономірностей чергування наголошених і ненаголошених складів усередині рядка [...], ділення віршованого стовпчика на рівні або подібні фрагменти – строфи» [16, с. 12]. Однак такі ознаки не завжди є достатніми, бо зустрічаються переважно у віршах традиційного типу. При цьому, на думку Ю. Орлицького, однією із найважливіших ознак, що диференціюють віршовану мову є поділ її на рядки або вірші, оскільки це на перший погляд умовне членування задає особливу розстановку пауз, ритмічну організацію і, відповідно, велику смислову самостійність кожного рядка. Таким чином, прагнення поезії до обмеження обсягу тексту, а також велика смислова автономність кожного віршованого рядка дає можливість зробити висновок «про більш смислову насиченість вірша порівняно з прозою» [16, с. 12].

У ході проведеного дослідження було встановлено, що у віршах Р. Бернса простежується велика кількість *потенційних складних прикметників і прислівників*, що виникають при перекладі складних слів суфіксом -ed. Суфікс -ed має найбільш загальне значення прикметника: «володіє чимось: предметом, властивістю, ознакою» [21, с. 120].

Дуже часто узуальні англійські прикметники з таким суфіксом відтворюються за допомогою словосполучень, а не складних слів, що ще раз засвідчує про наявність в українській мові словотворчих обмежень, які не завжди можуть долатися за допомогою поморфемного перекладу: *loose-legged* – *хиткий*. Також при перекладі англійських складних слів з суфіксом -ed можуть застосовуватися й узуальні українські складні слова: *a loose-legged chair* – *хиткий стілець*.

Найбільш продуктивною в англійській мові моделлю утворення складних прикметників є така: «прикметник, числівник, іменник + -ed». Складні прикметники з суфіксом -ed зустрічаються набагато частіше, ніж звичайні прикметники з цим суфіксом: «він у деякій мірі є продуктивним у поєднанні з окремими іменниками (бородатий), але є дуже продуктивним в утворенні складних слів – визначень (одноногий, блакитноокий)» [22, с. 415].

Переважне утворення складних слів із компонентом -ed є характерним як для узуального, так і для оказіонального словотвору. При цьому реалізують обидві моделі, які спробуємо розглянути нижче.

Модель «потенційне – потенційне»:

У першому і другому прикладах реалізується узуальна модель «іменник + іменник + ed»:

*Certainly no name that one can imagine
for the aspen tree outside the kitchen window,
in **spade-shaped leaves** (Special Problems in
Vocabulary)*

*Звісно ж, немає назви
для осики за кухонним вікном,
чий **листки, що так схожі на піки** (Особливі проблеми в словнику)*

При смисловому збігу – *spade* перекладається як *лопата, shape* – форма – тут втрачено фоносемантичну складову: в оригіналі є повтори *s* і *p*, які не були компенсовані у перекладі.

Другий приклад оформлено за цією ж моделлю:

Star-ringed horizon

*to you we come
after office hours
vegetable hearted (TYPYST'S PRAYER).*

Озорений горизонт

*ось ми прийшли до тебе
після офісних годин
з **серцями, мов овочі** (МОЛИТВА МАШИ-
НІСТКИ).*

У наступному прикладі українським еквівалентом англійського прикметника з суфіксом -ed виступає прислівник:

*Shoes, secret face of my inner life:
Two gaping toothless mouths,
Two **partly decomposed** animal skins
Smelling of mice nests (My Shoes).*

*Черевики, потайне лице моєї внутрішньої
суті:*

*Два роззявлені роти беззубі,
Дві **напіврозкладено** звірині шкури,
Що пахнуть мишачими гніздами (Мої
черевики).*

На перший погляд, прислівник *напіврозкладено* утворено шляхом поморфемного перекладу англійських прислівника *partly* і прикметника *decomposed*. Однак *decomposed* перекладається як *розкладений*. Перекладач переосмислює метафору оригіналу і створює прислівник *напіврозкладено*, яке сприяє скороченню довжини рядка.

Англійські потенційні складні прикметники з -ed також утворюються за узуальною моделлю «прикметник + іменник + ed»:

*In a small, bare, white room,
With only a loose-legged chair
To reach the height of the ceiling –
Only a shoe to beat the nails in (Popular Mechanics).*

*У порожній білій кімнатці,
Де лише хиткий стілець.
Вам доведеться дряпатися під стелю,
Єдине, чим можна забити гвіздки – це черевик.*

Частини складного слова *loose-legged* відтворюються як *вільний і нога*, виходить *вільна нога*, проте перекладач переосмислює цей образ і створює потенційний прикметник *хиткий*. На фонетичному рівні у новоутворенні оригіналу ми бачимо повтор *l*.

Модель «узуальне – потенційне»:
*and had my hand halfway up the ass
of a broad old enough to be my grandmother
and they broke the god damned door,
pushed the sofa aside (what seems to be the trouble, gentlemen?)*

і я вже наполовину заповнював свою руку в дупу дівасі, котра з огляду на вік могла б бути моєю бабусею,

*і вони зламали ті клятві двері,
відштовхнули диван (у чому справа, джентльмени?)*

Перекладач тут вдався до слово утворювального калькування: для кожного компонента складного англійського прикметника знайдено український аналог.

У наступному прикладі при наявності можливого узуального еквівалента перекладач знаходить свій варіант перекладу:

*They're still there, horns mingled with the sand,
deep-rooted skeletons, close up to the rocks,
no longer afraid,
no longer distinguishing pasture from sea (SEPTEMBER 2001. MADDALENA ARCHIPELAGO, ISLAND OF S. STEFANO).*

*Вони й досі тут, їхні роги змішалися з піском,
скелети глибоко вросли у землю, поряд із гірськими породами,*

вони вже не відчувають страху, пасовище й море тепер неподільні (Вересень 2001. Архіпелаг Ла-Маддалена, острів Санто-Стефано.).

Тут перекладач зміг передати словосполучення *deep-rooted skeletons* узуальним українським описом *скелети глибоко вросли*

у землю. Варто також зазначити, що перекладач конкретизував об'єкт опису, додавши прикметник з іменником *у землю*. Можливо, це знаходить підтримку у візуальному вигляді словосполучення.

Ще один приклад, де представлено описовий переклад:

*It's my lunch hour, so I go
for a walk among the hum-colored
cabs. First, down the sidewalk
where laborers feed their dirty
glistening torsos sandwiches
and Coca-Cola, with yellow helmets
on (A Step Away from Them).*

*Це – моя година на обід, тож я йду
прогулятися серед пофарбованих у нудні
кольори таксівок. Спершу тротуаром,
туди,*

*де робітники згодують своїм брудним
блискучим торсам сендвічі
й кока-колу, не знімаючи жовтих
касок (За крок від них).*

Таким образом, утворення з -ed можуть служити приводом для виникнення потенційних прикметників і прислівників в українських перекладних поетичних текстах, причому вони створюються на основі англійських потенційних утворень, тоді спостерігається посилення стилістичного навантаження у тексті перекладу, або ж можуть відповідати англійським узуальним моделям. Розподіл моделей «потенційне – потенційне» і «узуальне – потенційне» приблизно однакове.

Висновки та перспективи дослідження.
У підсумку зазначимо, що:

У межах теорії потенційності як загальної характеристики системи мови актуалізується поняття потенційна форма, або потенційне слово – це таке слово, утворене з мовної моделі високої продуктивності («неактуалізоване ПС»), а також слово, яке вже виникло за такою моделлю, але ще не увійшло до мови («актуалізоване ПС») (за Е. Ханпіра [20]).

У мові перекладу (українська) англомовної поезії простежується велика кількість потенційних засобів, уживаних тим чи іншим автором, адже у процесі перекладу постійно виникає необхідність вираження не властивих для мови перекладу понять і уявлень, слів і граматичних конструкцій.

До таких потенційних форм необхідно віднести дві моделі: якщо перші – модель «потенційне – потенційне» – представлена узуальною моделлю «іменник + іменник

+ ed», узуальною моделлю «прикметник + іменник + ed», то друга – модель «узуальне – потенційне» – відтворюється поетами-перекладачами за допомогою утворювального калькування, пошуку власного відповідника, або описового перекладу.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо у встановленні перекладацьких прийомів при відтворенні англомовних потенційних форм російською, італійською та іншими мовами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарова Н. М. Конвергенция философского и поэтического текстов XX–XXI веков: дисс. ... докт. филол. наук. М., 2010. 852 с.
2. Азарова Н. М. Опыт осмысления китайской средневековой поэзии поэтическим языком XXI века. Логический анализ языка. Перевод художественных текстов в разные эпохи. М.: Индрик, 2012. С. 231–242.
3. Арутюнова Н. Д. Проблемы морфологии и словообразования. М.: Языки славянских культур, 2007. 288 с.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: Международные отношения, 1975. 240 с.
5. Винокур Г. О. Маяковский – новатор языка. М.: Сов. писатель, 1943. 136 с.
6. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М.: Изд-во Московского университета, 2007. 544 с.
7. Гончаренко С. Ф. Поэтический перевод и перевод поэзии: константы и вариативность. Тетради переводчика. 1999. Вып. 24. С. 107–122.
8. Демьянков В. З. Языковое творчество и речевая креативность. Язык как медиатор между знанием и искусством: Сборник докладов Международного научного семинара. М.: Азбуковник, 2009. С. 11–19.
9. Иванов Вяч. Вс. О причинах языковых трудностей перевода художественного текста. Поэтика перевода. М.: Радуга, 1988. С. 69–87.
10. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М.: Международные отношения, 1978. С. 69–90.
11. Карпухина Т. П. Лингвоэстетическая игра морфемного повтора: теоретическая модель анализа феномена частичной итерации в художественном тексте: на материале англоязычной художественной прозы: дисс. ... докт. филол. наук. Иркутск, 2007. 458 с.
12. Кизима М. П. Художественный образ и поэтический смысл. Тетради переводчика. 1989. Вып. 23. С. 131–139.
13. Красильникова Е. В. Референциальные аспекты употребления морфологических форм (функции форм числа существительных). Очерки истории языка русской поэзии XX века: Грамматические категории. Синтаксис текста. М.: Наука, 1993. С. 154–172.
14. Крысин Л. П. Слово в современных текстах и словарях: Очерки о русской лексике и лексикографии. М.: Знак, 2008. 320 с.
15. Матузкова Е. П. Гипо-гиперонимические отношения в оригинале и переводе англоязычной художественной прозы: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1989. 17 с.
16. Орлицкий Ю. Б. Стих и проза в русской литературе. М.: РГГУ, 2002. 688 с.
17. Ремчукова Е. Н. Креативный потенциал русской грамматики (морфологические ресурсы языка): дисс. ... докт. филол. наук. М., 2005.
18. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (проблемы «тождества слова»). Труды института языкознания АН СССР. М., 1954. Т. IV. С. 3–49.
19. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. 260 с.
20. Ханпира Э. И. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании. Развитие словообразования современного русского языка. М.: Наука, 1966. С. 153–166.
21. Plag I. Word-formation in English. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 254 p.
22. Stekauer P. Handbook of word-formation. Dordrecht: Springer, 2005. 466 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Вірші Чарльза Буковскі в перекладах українською. URL: <http://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3019>.
2. Вірші Антонелли Анедді в перекладах українською. URL: <http://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3017>.
3. Вірші Френка О'Гари в перекладах українською. URL: <http://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3011>.
4. Вірші Чарльза Сіміка в перекладах українською. URL: <http://litcentr.in.ua/load/300-1-0-2999>.
5. Вірші Рози Ауслендер в перекладах українською. URL: <http://litcentr.in.ua/load/300-1-0-2995>.